

Shamykh O. M.

Personality Potential of Hardiness of Paralympics

The article describes the psychological basis of the hardiness of the personality. Analyzes the phenomenon of personal hardiness of Paralympic athletes in sports activities, its components and factors. The interrelation viability hardiness of the personality, with its motivational and sense of life orientation. The relations between the parameters of the system of personal relations: a high level of awareness of yourself, the desire to plan for the future, having goals in the future, the ability to own self-development.

Key words: *hardiness, self-attitude, self-organization, personality development, sportive activities, Paralympic sports.*

УДК 159.9.072

ГУД ГАННА ОЛЕКСАНДРІВНА

викладач психології Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського, м. Бар

НЕГАТИВНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті запропоновано батарею психодіагностичних методик, які дають можливість вивчити негативні переживання та чинники, що зумовлюють їх виникнення в учнів молодшого шкільного віку. Особливий акцент зроблено на дослідження негативних переживань, пов'язаних із соціальними чинниками: вступ дитини до школи, зміна соціального статусу – учень; вид діяльності – навчання; взаємостосунки в шкільному середовищі (однолітки, вчитель) та з батьками тощо.

Ключові слова: *молодий школяр, психодіагностичні методики, соціальні чинники*

Актуальність дослідження. Незважаючи на достатньо масштабне дослідження поняття «емоції» в науковому обігу, залишається предметом серйозних суперечностей питання про способи осмислити їх не тільки в сенсі теоретичного обґрунтування, а й експериментального (А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Якобсон, В. Сімонов, Е. К. Ізард, В. Уотсон, З. Фрейд, Р. Плачік і ін.)

Завданням психології емоцій сьогодні полягає у пошуки нових напрямів їх теоретичного і експериментального вивчення, зумовлених із соціальними змінами, які впливають на емоційний розвиток дитини, її індивідуальну траєкторію розвитку. Такими змінами є вступ дитини до

школи, новий соціальний статус – школяр, новий вид діяльності – навчання, нові стосунки в шкільному середовищі тощо.

Огляд досліджень та публікацій. Наукові положення про емоції та форми їх переживань викладені вченими у чималій кількості праць. Так, механізми емоційних переживань у дітей вивчали Ф. Василюк, О. Винославська, О. Бреусенко-Кузнецов, В. Зливков, О. Чебикін та ін.; розвиток емоційної сфери в онтогенезі – А. Кошельова, В. Перегуда, О. Шаграєва; особливості емоційної сфери у перехідний період – від дошкільного до молодшого шкільного віку вивчали Л. Венгер, О. Запорожець, В. Котирло, О. Кононко, В. Мухіна; готовність емоційно-вольової сфери до навчання у школі – Г. Кравцов та О. Кравцова, О. Кононко, В. Котирло й ін. Дотичними до досліджуваної нами проблематики є праці І. Беха, О. Запорожця, А. Кошелевої, Я. Неверовича, В. Поліщука й ін., у яких норми поведінки, викликані емоційним ставленням, перетворюються у переконання і стають «внутрішніми спонуками» до їх діяльності та поведінки; залежність емоційного розвитку від структури сім'ї, батьківських установок, позиції та особливостей дитячо-батьківських відносин Е. Ейдемільера, О. Захарова, І. Нікольської та ін.; вплив сприятливого родинного середовища на розвиток позитивних емоцій – А. Варга, Е. Еріксон, Л. Гозман, Р. Овчарова, Е. Смірнова, А. Співаковська, В. Столін, Л. Шнейдер та ін.). Натомість, питання вивчення негативних переживань, та природи їх виникнення у дітей молодшого шкільного віку на рівні застосування батареї психодіагностичних методик досліджено недостатньо.

Мета статті – застосування психодіагностичних методик для вивчення негативних переживань дітьми молодшого шкільного віку.

Виклад основного змісту дослідження У вітчизняній психології під емоціями розуміють особливу форму ставлення суб'єкта до предметів і явищ дійсності. Виділяють три аспекти емоційних процесів: переживання (Ф. Василюк, С. Рубінштейн, Г. Шингаров); відносини (В. Мясищев, П. Якобсон); відображення (В. Вілюнас, Я. Веккер, Г. Фортунатов).

Згідно з першої точки зору, специфічність емоцій полягає в переживанні подій і відносин. С. Рубінштейн вважав, що «почуття висловлюються у формі переживання відносини суб'єкта до оточення, до того, що він пізнає і робить». Почуття висловлюють стан суб'єкта і ставлення до об'єкта. «Психічні процеси, взяті в конкретній цілісності, – це процеси не тільки пізнавальні, а й ефективні, емоційно-вольові. Вони висловлюють не тільки знання про явища, а й ставлення до них; у них

відображаються не тільки самі явища, а й їх значення, для навколишнього їх суб'єкта, для його життя і діяльності».

Інший погляд на визначення емоцій виходить з того, що емоції (почуття) є формою активного ставлення людини до навколишнього світу. П. Якобсон вважає, що «... людина не пасивно, чи не автоматично відображає навколишню дійсність. Активно впливаючи на зовнішнє середовище і пізнаючи її, людина в той же час суб'єктивно переживає своє ставлення до предметів і явищ реального світу». Аспект відображення припускає, що емоції (почуття) є специфічною формою відображення значення об'єкта для суб'єкта.

Емоції виникають при дуже складній взаємодії об'єкта і суб'єкта і залежать від особливостей предметів, якими можуть бути викликані. Тому, як вважає Г. Батурина, емоції, відображаючи навколишню дійсність, виконують оцінну функцію пізнання.

Інтерес представляє вивчення емоцій у дітей дошкільного і шкільного віку. Предметом детального дослідження емоційної сфери дітей цього вікового діапазону розкрито в роботах З. Фрейда, і його доньки А. Фройд. Емоційне життя дитини, писав З. Фройд, докорінно відрізняється від емоційного життя дорослої людини, але тим не менш, кожна емоція і почуття, що переживаються людиною, можуть бути зрозумілі тільки в контексті всієї динаміки людського життя» (Виготський, 1984). У цьому сенсі, Л. Виготський писав: «На відміну від інших учених, що займаються дослідженнями в цій галузі, зокрема психологів Джемса і Ланге, Фройд вивчав емоцію як таку, відкинувши фізіологічні органічні складові емоційних процесів.

На думку А. Фройд, у дітей дошкільного віку спостерігається зародження самоспостереження, розсудливості, раціонального мислення. У віці (5-12 років) дитина приходить в школу. З метою соціальної адаптації їй доводиться робити те, що від нього вимагається, замість того, щоб постійно прагнути до задоволення. Його інтерес до інтимних подробиць життя оточуючих трансформується до знань й інтрес до навчання.

Вчені доводять, що вже чотирирічні діти відрізняються багатством уяви, ясністю розуму, що не завжди простежується у молодшому шкільному віці. Таке твердження віднаходимо і в дослідженнях А. Фройд. Причина цього явища в тому, що діти не витримують натиску вимог дорослих, які пред'являються дітям. Здатність до сублімації інфантильних сексуальних потягів дитина отримує замість своєї незвичайності і безпосередності.

Таким чином, експерименти Г. Бреслава, Я. Неверовича, Л. Стрілецької, Н. Славіної, Л. Абрамян доводять, що формування почуття емпатії, співчуття, співпереживання, або емоційної децентрації є досить складним і свідомо організованим процесом соціальної взаємодії, де найбільш значний ефект розвитку досягається в процесі ідентифікації з персонажем, поведінка якого відповідає моральним нормам.

Дослідження, проведені А. Запорожцем, Я. Неверовичем, М. Лісіною та ін. (В кн. Розвиток спілкування в дошкільнят) дали можливість простежити суттєві зрушення в розвитку соціальних почуттів дитини в дошкільньому віці, як гордість, сором, почуття провини, що визначаються зміною характеру взаємин як з дорослими, так і з усім навколишнім світом, а так же зміною структури провідної діяльності, появою сюжетно-рольової гри, в процесі якої, дитина моделює соціальні відносини світу дорослих і відповідно схвалювані або не схвалювані зразки поведінки.

Однак, нова соціальна ситуація розвитку дитини, емоційна нестабільність та сенситивність учнів початкової школи до різноманітних соціальних впливів; рівень психолого-педагогічної культури вчителів та значні соціально-економічні зміни, які негативно вплинули на добробут сучасних українських родин, що призвело до дисгармонії взаємин між батьками викликають появу у молодших школярів негативних переживань, які, при відсутності належної психологічної корекції, адекватних змін умов навчання та виховання, можуть трансформуватись у стійкі властивості особистості та деформувати її подальший розвиток, стати причиною погіршення успішності навчальної діяльності, поведінки, зумовити порушення взаємин з однолітками. Відтак особливо актуальною постає проблема розвитку позитивної емоційної сфери молодшого школяра як найважливішого фактора її зв'язку з навколишнім світом. Початок шкільного життя розширює сприйняття оточуючого світу, збільшує досвід, який дитина набуває у сім'ї, у колі однолітків, навчальному середовищі. Усвідомлюючи свою індивідуальність, дитина починає порівнювати себе з іншими, виникає бажання бути краще за інших, приходить усвідомлення необхідності навчання, підпорядкування своїх дій з правилами поведінки і почуттям відповідальності за їх виконання.

Вступ до школи змінює емоційну сферу дитини в зв'язку з розширенням змісту діяльності та збільшенням кількості емоціогенних об'єктів. Однак, психологічне благополуччя школяра впродовж усього часу навчання в початковій школі багато в чому залежить від того, наскільки успішно пройшла його шкільна адаптація, яка зумовлюється рівнем психологічної готовності до школи.

Психологічна адаптація до школи так чи інакше виражена у будь-якої дитини. Суб'єктивно важкі обставини, поява нових та складних обов'язків, навчальне навантаження, формування нових міжособистісних взаємовідносин з учнями та вчителем – усе це викликає підвищену емоційну напруженість школяра та призводить до появи почуття тривоги. Більшість психологів, враховуючи рівень психологічної готовності до школи, визначають термін адаптації від двох тижнів до двох місяців. Натомість якщо протягом цього терміну дезадаптивні явища не проходять, варто визначати симптомокомплекс труднощів адаптації, або психогенну шкільну дезадаптацію (ПШД).

Найбільш суттєвою складовою ПШД є негативні переживання, пов'язані зі школою. Серед них найбільш поширеними є: страх, як емоційна відповідь на дію загрозового стимулу; тривога, як передчуття небезпеки, невизначене почуття занепокоєння; агресія, як прояв у почуттях дитини ворожості – антагонізму, недружелюбності, неприязного ставлення тощо. Виникнення ПШД психологи розглядають як результат об'єктивних труднощів навчання, з якими дитина змушена справлятися, як наслідки негативного ставлення або некоректної поведінки педагога по відношенню до дитини, як результат взаємодії дидактогенії і конструкційних особливостей дитини.

Для дослідження впливу школи, як основної соціальної детермінанти виникнення негативних переживань, нами було підібрано низку методик:

1. Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса
2. Методика «Дембо-Рубінштейна».
3. Графічна методика «Кактус» Є. Романової.

Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса використовується для аналізу загального внутрішнього емоційного стану молодшого школяра, наявністю та кількістю таких тривожних синдромів (факторів) як: загальна тривожність у школі, переживання соціального стресу, фрустрація потреби в досягненні успіху, страх самовираження, страх ситуації перевірки знань, страх не відповідати очікуванням оточуючих, низька фізіологічна опірність стресу та проблеми і страхи у відносинах з вчителями. Тест складається з 58 питань, які можуть зачитуватися школярам, а можуть і пропонуватися в письмовому вигляді. На кожне питання потрібно однозначно відповісти «так» або «ні». При обробці результатів виділяють питання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту. Наприклад, на 58-й питання дитина відповів «так», у той час як у ключі цьому питанню відповідає «-», тобто відповідь «ні». Відповіді,

що не збігаються з ключем – це прояви тривожності. При обробці підраховуються:

1. Загальне число неспівпадань по всьому тексту. Якщо воно більше 50%, можна говорити про підвищену тривожність дитини, більше 75% від загального числа питань тесту - про високу тривожності.
2. Число збігів по кожному з 8 факторів тривожності, виділених у тексті. Рівень тривожності визначається так само, як у першому випадку.

Методика Дембо-Рубінштейн використовується для дослідження рівня сформованості самооцінки дитини молодшого шкільного віку, відображаючи різне ставлення між двома структурами особистості: «Я-реальним» і «Я-ідеальним». Самооцінка є невід'ємним компонентом самопізнання, тобто усвідомлення своєї значущості, своїх здібностей, фізичних сил, учинків, ставлення до оточення, формуючи подальше ставлення дитини до себе, в свою чергу, це впливає на його поведінку в суспільстві. На самооцінку впливають критичність, вимогливість до себе і оточуючих. Велика різниця між «Я-реальним» і «Я-ідеальним» вказують на людину із заниженою самооцінкою, коли рівне співвідношення цих структур дає адекватну самооцінку.

Методика проводиться як фронтально, так і індивідуально. Обробка отриманих даних проводиться по шести шкалах (розум, характер, авторитет, зовнішність, упевненість та щастя) та виражається в балах (довжина кожної шкали 100 мм, відповідно до цього, відповіді школярів отримують кількісну характеристику, наприклад, 54мм = 54б. Кількість балів від 45 до 74 («середня» та «висока» самооцінка) засвідчують реалістичну (адекватну) самооцінку, кількість балів від 75 до 100 свідчить про завищену самооцінку і вказує на певні відхилення у формуванні особистості. Завищена самооцінка може підтверджувати невміння правильно оцінювати результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими. Кількість балів нижче 45 вказує на занижену самооцінку і свідчить про особистісне неблагополуччя. Ці учні складають «групу ризику», їх, як правило, мало. За низькою самооцінкою можуть ховатися два абсолютно різних психологічних явища: «справжня» невпевненість в собі і «захисна», коли декларування (самому собі) власного невміння, відсутності здатності, якості дозволяє не докладати ніяких зусиль.

Графічна методика «Кактус» Є. Романової спрямована на виявлення агресії, її спрямованості і інтенсивності. Дитині пропонується намалювати кактус таким, яким вона собі його уявляє. Питання та додаткові пояснення не допускаються. При обробці результатів беруться до уваги дані, які

відповідають усім графічним методам, а саме: просторове положення, розмір малюнка, характеристики ліній та сила натиску на олівець.

Агресія – наявність голок, особливо їх велика кількість:

- довгі, близько розташовані один до одного голки, які сильно стирчать
- відображають високий ступінь агресивності;
- імпульсивність – уривчасті лінії, сильний натиск;
- егоцентризм, прагнення до лідерства - великий малюнок, в центрі листа;
- залежність, невпевненість – маленькі малюнок внизу листа;
- демонстративність, відкритість – наявність виступаючих відростків, незвичайність форм;
- скритність, обережність – розташування зигзагу по контуру або всередині кактуса;
- оптимізм - використання яскравих кольорів, зображення «радісних» кактусів;
- тривога - використання темних кольорів, переважання внутрішньої штрихування, переривчасті лінії;
- жіночність – наявність прикраси, квітів, м'яких ліній, форм;
- екстровертизм – наявність інших кактусів, квітів;
- інтровертизм – зображений тільки один кактус;
- прагнення до домашньої захисту, почуття сімейної спільності – наявність квіткового горщика, зображення домашнього кактуса;
- прагнення до самотності – зображений дикоростучий кактус, пустельний кактус.

Велику роль у психологічному благополуччі відіграє сім'я дитини. Батьківське ставлення, в якому школяр отримує емоційну підтримку, розуміння своїх труднощів, співчуття у разі неуспіху, сприяє розвитку у молодшого школяра впевненості в собі і адекватної самооцінки. Оцінка дорослих, усвідомлюючись дитиною, стає її власною оцінкою. А такі прийоми, як: похвала, схвалення, заохочення підвищують самооцінку та сприяють розкриттю можливостей дитини. І навпаки, якщо батьки та вчителі постійно вказують на помилки, зауважують на недоліках, вимагають повного підпорядкування вимогам соціуму, а за невідповідність зовнішнім вимогам карають, призводить до негативних переживань, що веде до заниження самооцінки учня.

Отже, порушення дитячо-батьківських відносин (авторитарний стиль виховання дитини, що поєднується з високим рівнем домагань, очікувань батьків по відношенню до дитини, та гіперопіка, коли тривожні батьки

відтворюють цю якість у своїй дитині) призводить до ранньої особистісної тривожності молодшого школяра. Ще частіше діти стають тривожними, коли в родині до них висувають непосильні вимоги, проявляють роздратування частіше, ніж занепокоєння, постійно і відкрито висловлюють невдоволення поведінкою. На основі емпіричних досліджень, А. Прихожан приходиться висновку, що рівень тривожності залежить від рівня успішності навчання. Вчена констатує, що висока тривожність спостерігається у відмінників, у зв'язку з побоюваннями втратити високий статус, і у невстигаючих – у вигляді тривожного очікування невдачі.

Вплив сім'ї на рівень негативних переживань молодшими школярами було підібрано такі методики:

1. проєктивна методика «Казки Луїзи Дюсс» адаптована Г. Махортовою;
2. методика вивчення батьківських ставлень (Г. Варги та В. Століна).

«Казки Луїзи Дюсс» – тест французької дослідниці Луїзи Дюсс (1940), відомий також як «Десперт казки» (по імені перекладачки казок англійською мовою). У тесті Дюсс-Десперт дітям від 4 до 10 років пропонувалося прослухати десять коротких оповідань і відповісти на запитання. Кожен із сюжетів розкривав один із емоційних конфліктів. Для прикладу: тема страху перед можливістю розлуки з батьками.

Інтерпретація отриманих даних здійснювалася, відповідно, з психоаналітичних позицій і була спрямована на виявлення комплексів Едіпа і Електри тощо. Відповіді дітей оцінювалися за двома категоріями: «норма» та «патологія». До недоліків тесту Дюссо-Десперт слід віднести, по-перше, досить високий віковий поріг, з якого починає працювати даний тест; по-друге, досить складна діагностична шкала оцінок (норма-патологія). Тому, з метою подолати ці недоліки, створені історії Луїзи Дюсс були адаптовані Г. Махортовою до умов сучасного життя та проілюстровані сюжетними ілюстраціями. Функція запропонованих ілюстрацій полягає в полегшенні сприйняття вербального стимульного матеріалу дітьми дошкільного віку та молодшого шкільного віку. Ці малюнки, як й ілюстрації в дитячих книжках, покликані зацікавити дитину вербальним матеріалом, який зачитує дорослий.

Стимульним матеріалом виступають невеликі за величиною казки-розповіді, що містять запитання, на яке дитині належить відповісти, завершивши тим самим розповідь та висловити своє ставлення до подій і персонажів казки. Розповіді та питання сформульовані таким чином, щоб стимулювати дитину дати такі відповіді, які стосуються емоційних відносин з батьками і найбільш значущих конфліктів.

Проективна методика складається з восьми казок-тестів:

1. Казки-тест «Пташеня» – виявлення ступеня залежності від одного з батьків або від обох разом;
2. Казки-тест «Ягня» – дозволяє дізнатися, як дитина перенесла відлучення від грудей;
3. Казки-тест «Річниця весілля» – допомагає з'ясувати, як дитина бачить своє становище в сім'ї;
4. Казки-тест «Страх» – виявлення наявності страхів у дитини;
5. Казки-тест «Слоненя» – дозволяє визначити, чи не виникає у дитини проблем у зв'язку з розвитком сексуальності;
6. Казка-тест «Прогулянка» – виявлення, якою мірою дитина прив'язана до одного з батьків протилежної статі і ворожа до одного з батьків однієї з нею статі;
7. Казка-тест «Новина» – спроба виявити у дитини наявність тривожного стану, невисловленого занепокоєння;
8. Казка-тест «Поганий сон» – допомагає отримати більш об'єктивну картину дитячих проблем, переживань тощо.

Відповіді дітей кодуються за ступенем напруженості відповідних емоційних проявів (мінімальний, оптимальний, підвищений та високий).

Кількісна обробка результатів тестування включає 4-бальну систему оцінок, відповідну чотирма ступенями напруги досліджуваного почуття:

- 1 бал – мінімальний ступінь напруженості;
- 2 бал – середній ступінь напруженості;
- 3 бал – підвищений ступінь напруженості;
- 4 бал – високий ступінь напруженості.

Таким чином, дана методика дозволяє дати як якісну, так і кількісну оцінку різним аспектам емоційного життя дитини.

Тест-опитувальник батьківського ставлення («ОРО») Г. Варги та В. Століна – психодіагностична методика, орієнтована на виявлення батьківського ставлення в осіб, що звертаються за психологічною допомогою з питань виховання дітей і спілкування з ними. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з нею, особливостей сприйняття і розуміння особистості дитини, її вчинків.

Опитувальник складається з 5 шкал:

1. «Прийняття-відторгнення». Шкала відображає інтегральне емоційне ставлення до дитини. Зміст одного полюса шкали: батькові чи матері подобається дитина такою, якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, прагнуть проводити багато часу

разом, схвалюють інтереси і плани. На іншому полюсі шкали – батьки сприймають свою дитину поганою, непристосованою, невдахою. Їм (батькам) здається, що дитина не досягне успіху в житті через низькі здібності, невеликий розум, погані схильності. Здебільшого батько відчуває до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Він не довіряє і не поважає її.

2. «Кооперація» – соціально бажаний образ батьківського відношення. Змістовно ця шкала розкривається так: батьки зацікавлені у справах і планах дитини, намагаються у всьому допомогти дитині, співчують їй. Високо оцінюючи інтелектуальні і творчі здібності дитини, відчуваючи почуття гордості за неї, батьки заохочують ініціативу і самостійність дитини, намагаються бути з ним на рівних. Батьки довіряють дитині, підтримуючи його точку зору.

3. «Симбіоз» – шкала відображає міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною. При високих балах по цій шкалі можна вважати, що батьки прагнуть до симбіотичних відносин з дитиною. Змістовно ця тенденція описується так: батьки відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, захистити її від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчувають тривогу за дитину, яка здається маленькою та беззахисною. Тривога батьків підвищується, коли, в силу обставин, дитина починає автономізуватися, так як по своїй волі батьки ніколи не нададуть самостійності.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» – форма та напрям контролю за поведінкою дитини. При високому балі за цією шкалою і батьківському відношенні до нього з батьків чітко проглядається авторитаризм. Вимагаючи від дитини беззастережного послуху і дисципліни батько (мати) намагається нав'язати дитині в усьому свою волю. За прояви свавілля дитину суворо карають. Батько (мати) пильно стежить за соціальними досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

5. «Маленький невдаха» – відображає особливості сприйняття і розуміння дитини батьками. При високих показниках за цією шкалою в батьківському відношенні одного з батьків є прагнення приписати дитині інфантильність, особисту і соціальну неспроможність. Інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються батькам дитячими, несерйозними. Дитина видається непристосованою, неуспішною, відкритою для поганого впливу. У зв'язку з цим батько (мати) намагається захистити дитину від труднощів життя і суворо контролювати його дії.

Текст опитувальника складається з 61 запитання, при підрахунку тестових балів враховується відповідь «так». Високий тестовий бал по відповідних шкалах інтерпретується як: відторгнення, соціальна бажаність, симбіоз, гіперсоціалізація, інфантилізація (інвалідизація).

Тестові норми проводяться у вигляді таблиць, де дані представлені у відсоткових рангів тестових балів за відповідними шкалами = 160.

Отже, для подолання стійкої тривожності, та негативних переживань у зв'язку з навчанням, необхідно забезпечити дітям переживання успіху, не загострювати увагу на невдачах і окремих помилках. Сім'я повинна забезпечити дитині емоційний захист і психологічний комфорт, дати їй життєву опору, сприяти виникненню і зміцненню почуття власної гідності і самоповаги. Найбільш бажаною формою зворотного зв'язку з боку дорослих була б конструктивна похвала, що поєднується з вірою в можливість дитини подолати труднощі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, негативні переживання дітей молодшого шкільного віку характеризуються нестійкістю і динамічністю, але при відсутності належної психологічної корекції, адекватних змін умов навчання та виховання, можуть трансформуватись у стійкі властивості особистості та деформувати її подальший розвиток, стати причиною погіршення успішності навчальної діяльності, поведінки, зумовити порушення взаємин з однолітками.

Перспективами подальших досліджень є практичне застосування вищезначених методик з метою дослідження емоційних переживань у дітей та їх виявлення в різних життєвих ситуація.

Література

1. Бітянова М. Дитина у школі: технології розвитку / Марина Бітянова. - К.: Главник, 2007. – с. 144
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
3. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонение. / Гершон Моисеевич Бреслав. – Москва: Педагогика, 1990.
4. Завгородня О. В. Психологічне здоров'я першокласника: емоційний аспект / О. В. Завгородня, О. В. Гордова // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Коспока НАПН України. Т. 12, ч. 5 / за наук. ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2010. - С. 136-144.
5. Комисаренко Т. Н. Диагностика особенностей эмоциональных переживаний детей дошкольного и младшего школьного возраста. / Т. Н. Комисаренко, Г. Х. Махортова. // «Психолог в детском саду». – 2006. – С. 28–36.
6. Крюгер Ф. Сущность эмоционального переживания // Психология эмоций. Тексты / под ред. В. Виллюнаса, Ю. Гипенрейтер, – М.: Изд-во МГУ, 1984, – с. 108-119.
7. Поліщук В. Молодший шкільний вік як життєвий феномен / Валерій Поліщук // науково-методичний журнал «Початкова школа». – 2015, №6. – С. 1–6.

8. Рашковська І. Психологічний супровід формування батьківсько-дитячих стосунків у початковій школі / Ілона Рашковська // науково-методичний журнал «Початкова школа». – 2018, №5. – С. 46–48.
9. Славина Н. С. Вплив особливостей сімейних відносин на емоційну сферу дитини / Наталія Сергіївна Славина. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / [за ред. акад. С. Д. Максименка]. К. :Міленіум, 2006. Вип. 27. – 536 с.
10. Якобсон П. М. Чувства, их развитие и воспитание. / Павел Максимович Якобсон. М.: Знание, (Серия «Педагогика и психология»).1976. – 384 с.

References:

1. Bitianova M. Dytyna u shkoli: tekhnolohii rozvytku / Maryna Bitianova. - K.: Hlavnyk, 2007. – s. 144
2. Bekh I. D. Vvykhovannia osobystosti: u 2 kn. / Ivan Dmytrovych Bekh. – K.: Lybid, 2003. – Kn. 2: Osobystisno orientovani pidkhdid: naukovo-praktychni zasady. – 344 s.
3. Breslav G. M. Jemocional'nye osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve: norma i otklonenie. / Gershon Moiseevich Breslav. – Moskva: Pedagogika, 1990.
4. Zavorodnia O. V. Psykholohichne zdorov'ia pershoklasnyka: emotsiinyi aspekt / O. V. Zavorodnia, O. V. Hordova // Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zb. nauk. pr. In-tu psykholohii im. H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy. T. 12, ch. 5 / za nauk. red. S. D. Maksymenka. – Kyiv, 2010. - S. 136-144.
5. Komisarenko T. N. Diagnostyka osobennostej jemocional'nykh perezhivaniy detej doskol'nogo i mladshogo shkol'nogo vozrasta. / T. N. Komisarenko, G. H. Mahortova. // «Psiholog v detskom sadu». – 2006. – S. 28–36.
6. Krjuger F. Sushhnost' jemocional'nogo perezhivaniya // Psihologiya jemocij. Teksty / pod red. V. Viljunasa, Ju. Gipenrejter, – M.: Izd-vo MGU, 1984, – s. 108-119.
7. Polishchuk V. Molodshyi shkilnyi vik yak zhyttievyy fenomen / Valerii Polishchuk // naukovo-metodychnyi zhurnal «Pochatkova shkola». – 2015, №6. – S. 1–6.
8. Rashkovska I. Psykholohichni suprovid formuvannia batkivsko-dytiachykh stosunkiv u pochatkovii shkoli / Iona Rashkovska // naukovo-metodychnyi zhurnal «Pochatkova shkola». – 2018, №5. – S. 46–48.
9. Slavina N. S. Vplyv osoblyvostei simeinykh vidnosyn na emotsiinu sferu dytyny / Nataliia Serhiivna Slavina. Naukovi zapysky Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuks APN Ukrainy / [za red. akad. S. D. Maksymenka]. K. :Milenum, 2006. Vyp. 27. – 536 s.
10. Jakobson P. M. Chuvstva, ih razvitie i vospitanie. / Pavel Maksimovich Jakobson. M.: Znanie, (Serija «Pedagogika i psihologija»).1976. – 384 s.

Гуд А.А.

Негативные переживания детей младшего школьного возраста: психодиагностический контекст исследования

В статье предложено батарею психодиагностических методик, которые дают возможность изучить негативные переживания и факторы, обуславливающие их возникновения в учеников младшего школьного возраста. Особый акцент сделан на исследование негативных переживаний, связанных с социальными факторами: поступление ребенка в школу, изменение социального статуса – ученик; вид деятельности – обучение; взаимоотношения в школьной среде (сверстники, учитель) и родителями.

Ключевые слова: младший школьник, психодиагностические методики, социальные факторы

Hood H.O.

Research of negative experiences children of junior school age: psychodiagnostic context

The article suggests a battery of psychodiagnostic techniques, which give an opportunity to study the negative experiences children of junior school age and factors that predetermine their occurrence. Particular emphasis is placed on the study of negative experiences associated with social factors: the introduction of a child to school, change in social status – a student; type of activity – training; interpersonal relationships in school environment (peers, teacher) and parents.

Key words: *junior schoolboy, psychodiagnostic methods, social factors*

УДК 159.9.316.6

ПАЛЬКО ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології, директор Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Ужгород

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВЧИТЕЛІВ-СЛУХАЧІВ КУРСІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено комплексне психодіагностичне дослідження професійної рефлексії вчителів, з'ясовано рівні сформованості професійної рефлексії та визначено технології, за яких відбувається активізація спеціально організованого навчання в умовах післядипломної педагогічної освіти. Одним з важливих психологічних засобів розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти є тренінг. Запропонована програма тренінгу з розвитку рефлексії, яка складається з трьох взаємопов'язаних навчальних модулів: 1) «Рефлексія: сутність, складові та чинники розвитку»; 2) «Афективно-оцінна складова розвитку рефлексії вчителів» (спрямована на формування позитивного ставлення вчителів до розвитку рефлексії через актуалізацію мотивів самопізнання, саморозвитку, саморегуляції та самоконтролю); 3.) «Регулятивно-процесуальна складова розвитку рефлексії вчителів – удосконалення вмінь і навичок педагогів щодо здійснення та розвитку рефлексії у професійній діяльності відповідно до визначених в авторській моделі критеріїв і показників. Активними методами тренінгу виступили – мозковий штурм, групова дискусія, інтерактивні вправи тощо.

Ключові слова: *рефлексія; професійна рефлексія; вчителів-слухачів курсів післядипломної педагогічної освіти; критерії; тренінг*

Актуальність теми. Розвитку рефлексії вчителя належить особливе місце в системі післядипломної педагогічної освіти, яка за своїм призначенням орієнтована на професійне вдосконалення. Однак практика